

ВИБІР МЕТОДІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕТИКИ

В статті розглянуто емпіричні методи дослідження розвитку професійно-педагогічної етики. Це методи збору та накопичення даних, аналізу документів і продуктів діяльності, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, оцінювання, методи вивчення педагогічного процесу в змінених і точно врахованих умовах, дослідна перевірка висновків дослідження в умовах масового залучення навчальних закладів, контролю та виміру, обробки даних.

Ключові слова: емпіризм; спостереження; порівняння; бесіда; анкетування; тестування; інтерв'ю; тести; експеримент.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Практично всі прикладні дослідження, пов'язані з функціонуванням і розвитком освітнього процесу та освітніх установ, мають комплексний характер. Особливо коли ці дослідження стосуються розвитку цілісної, різнобічної особистості, її волі, переконань та врахування індивідуальних особливостей. Будувати справжнє дослідження розвитку професійно-педагогічної етики без вибору методів емпіричного дослідження неможливо.

Мета статті полягає в здійсненні вибору методів емпіричного дослідження розвитку професійно-педагогічної етики.

Завданням статті є розгляд методів емпіричних досліджень для їх адекватного вибору при дослідженні розвитку професійно-педагогічної етики.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми. Методи і методологія педагогічних досліджень знайшли своє відображення в працях багатьох вчених (Р. Атаханов, А. Ашероф, С. Гончаренко, В. Загвязинський, Г. Коджаспирова, Л. Мікешина, А. Новиков, П. Образцов, Д. Чернілевський). Серед розмаїття методів емпіричних досліджень сучасної педагогіки розглянемо такі, що найбільш повно та ефективно дозволяють вирішити поставлене завдання – дослідження розвитку професійно-педагогічної етики.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Емпіричний і теоретичний рівні відображають внутрішні структурні розмежування цілісної системи наукового знання і пізнавальної діяльності. Емпіричне не зводиться до буденно-практичного знання, оскільки є рівнем спеціалізованого наукового пізнання, який передбачає, на відміну від буденного, цілеспрямовану систематизовану діяльність на основі спеціальних методів і системи понять. З цієї ж причини не можна будь-яку розумову діяльність вважати теоретичною. Необхідність розгляду методів емпіричних досліджень для їх адекватного вибору при дослідженні розвитку

професійно-педагогічної етики і зумовило проведення цього дослідження.

Виклад основних результатів. Емпіризм (від грец. εμπειρία – досвід), напрям у теорії пізнання, що визнає чуттєвий досвід джерелом знання і вважає, що зміст знання може бути представлений або як опис цього досвіду, або зведено до нього [8, с. 796]; напрям у теорії пізнання, що визнає чуттєвий досвід джерелом знань і стверджує, що всі знання ґрунтуються на досвіді. При цьому, інша пізнавальна здатність людини – розум – розглядається в емпіризмі тільки як поєднання та перекомпонування того матеріалу, який даний нам у досвіді, а також як здатність, в принципі нічого не додає до змісту нашого знання [6, с. 1227].

Власне емпіричні основи науки, розглянутої передпредметної галузі, становлять такі елементи [1, с. 24]:

- факти, які стосуються цієї предметної галузі, одержувані з допомогою спостережень і експериментів; емпіричні гіпотези, концепції та співвідношення, що впливають з фактів, відомих науці (до відомих наукових результатів відносяться ті, які опубліковані, при цьому юридичну силу має лише офіційна, зареєстрована публікація, а призначення неофіційної публікації, вважається справою етики);

- емпіричні дані науки (емпіричні наукові дані), що представляють собою сукупність наукових (емпіричних) висновків і рекомендацій, що впливають з емпіричних гіпотез, концепцій і співвідношень.

До емпіричного рівня наукового пізнання відносять всі ті методи, прийоми, способи пізнавальної діяльності, а також формулювання і закріплення знань, які є змістом практики або безпосереднім результатом її. Гносеологічно їх можна розділити на дві підгрупи: методи виокремлення і дослідження емпіричного об'єкта; методи обробки та систематизації отриманого емпіричного знання, а також на відповідні їм форми цього знання [5, с. 279].

Професор Д. Чернілевський до методів емпіричного рівня відносить: спостереження, порівняння, обрахунок,

анкетне опитування, співбесіда, тести, метод проб і помилок [9, с. 185].

До емпіричних методів належать ті, які безпосередньо пов'язані з реальністю, з педагогічною практикою, забезпечують нагромадження, фіксацію, класифікацію і узагальнення вихідного матеріалу для послідовного створення педагогічної теорії. До цих методів належить вивчення літератури, педагогічної документації та результатів навчально-виховної діяльності, педагогічне спостереження, різні види педагогічних експериментів; робота з науковими фактами – опис одержаних результатів, класифікації фактів, їх систематизація, різні способи аналізу і узагальнення; письмове і усне опитування, бесіда; тестування; експертна оцінка; вивчення результатів діяльності конкретних осіб тощо (С. Гончаренко [2, с. 126]).

Класифікацію методів емпіричних досліджень знаходимо у Г. Коджаспирової [4, с. 47]: методи збору та накопичення даних: спостереження, опитування (бесіда, анкетування, тестування, інтерв'ю); аналіз документів і продуктів діяльності, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду тощо; методи оцінювання: самооцінка, рейтинг, метод узагальнення незалежних характеристик, педагогічний консиліум тощо; методи вивчення педагогічного процесу в змінених і точно врахованих умовах: педагогічний експеримент (природний, лабораторний; пілотний, констатувальний, формувальний); дослідна перевірка висновків дослідження в умовах масового залучення навчальних закладів; методи контролю та виміру: шкалювання, зрізи, тести тощо; методи обробки даних: математичні, статистичні, графічні, табличні тощо.

Спостереження є первинним і елементарним пізнавальним процесом на емпіричному рівні наукового пізнання. Як наукове, спостереження це цілеспрямоване, організоване, систематичне сприйняття предметів і явищ зовнішнього світу. Особливості наукового спостереження [5, с. 280]: опирається на розвинену теорію або окремі теоретичні положення; служить вирішенню певної теоретичної задачі, постановці нових проблем, висування нових або перевірки існуючих гіпотез; має обґрунтований планомірний і організований характер; є систематичним, що виключає помилки випадкового походження; використовує спеціальні засоби спостереження – мікроскопи, телескопи, фотоапарати тощо, істотно розширюючи тим самим область і можливості спостереження.

Спостереження як дослідницький метод має низку істотних рис, які відрізняють його від буденного сприйняття людиною подій, що відбуваються. Назвемо деякі з них: цілеспрямованість, аналітичний характер, комплексність, систематичність; визначається завдання, виділяється об'єкт, розробляється схема спостереження; результати спостереження фіксуються; отримані дані обробляються.

Розрізняють такі види спостережень: включене – дослідник стає членом досліджуваної групи; невключене – коли дослідник спостерігає за групою зі сторони; відкрите – спостережувані інформовані про дослідження чи експеримент, що проводиться; приховане – інкогніто, тобто спостережувані не знають, що вони учасники експерименту; суцільне – повне охоплення і спостереження безперервне; вибіркоче – неповне охоплення чи має дискретний

(перервний) характер. Недоліки спостережень як методу: на результати впливають особистісні якості дослідника; не розкриваються внутрішні сторони педагогічних явищ.

Опитування – отримання даних широкого тематичного спектру у вигляді відповідей на запитання (з досліджуваної проблеми). Усно – бесіда, інтерв'ю. Письмово – анкета. Використовують опитування на початку і в кінці дослідження. Переваги: оперативність, практичність, надійність та ефективність.

При використанні методу опитування слід суворо розрізняти характер відповідей: вони можуть бути фактичними (оцінки учнів, їх стать, вік тощо), або містити лише думку (думки про навчальні предмети, літературні твори тощо). Відповіді аналізуються й інтерпретуються відповідно з їхнім характером.

Бесіда – опитування у вільній формі за задалегідь розробленою програмою, без запису відповідей. Дуже складний і не дуже надійний метод. Розрізняють: бесіди – експромти, бесіди – короткі та розгорнуті тощо.

Інтерв'ю – різновид бесіди. Публічне обговорення, групові та індивідуальні. За цілями інтерв'ю розрізняють: інтерв'ю думок (вивчають відносини між людьми); документальні інтерв'ю (уточнюють факти і події); нестандартизоване інтерв'ю (варіанти відповідей не пропонуються); стандартизоване інтерв'ю (передбачений вибір варіантів відповідей); напівстандартизоване інтерв'ю (змішаний, коли лише на частину питань передбачений вибір відповідей).

Анкетування – метод масового збору матеріалу заочним (найчастіше) опитуванням. План анкети має вигляд запитувальника, розрізняють: контактне анкетування; заочне анкетування – через газету; пресове анкетування – через газету і пошту. Типи анкет: відкрита – без готових відповідей; закрита – відповіді даються на вибір; змішана – є елементи того й іншого. Практикують пробне анкетування (пілотажне), після якого анкета допрацьовується остаточно.

Якість емпіричної інформації, що отримується в результаті анкетування, залежить від таких факторів, як формулювання питань анкети, які повинні бути зрозумілі респондентів; кваліфікації, досвіду, сумлінності психологічних особливостей дослідника; ситуації опитування, його умов, емоційного стану опитуваних, їхніх звичаїв і традицій, життєвих ситуацій, а також ставлення до опитування.

Відтак, використовуючи таку інформацію, завжди необхідно робити поправку на неминучість суб'єктивних відхилень внаслідок специфічного індивідуального «заломлення» її у свідомості опитуваних. Там, де йдеться про принципово важливі питання, рекомендується поряд з опитуванням звертатися і до інших методів – спостереження, експертних оцінок, аналізу документів.

Аналіз документів і продуктів діяльності, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду.

Педагогічні документи, зазвичай, поділяють на декілька груп. Письмові документи – це протоколи засідань кафедр, предметних комісій, методичних та навчальних рад, звіти про роботу кафедри, деканату, ректорату, щоденники студентів, стінгазети, журнали, робочі навчальні програми, навчальні плани, характеристики студентів тощо. До статистичних документів

відносять табелі, відомості, звіти про успішність, бухгалтерські звіти, звіти про кадровий склад тощо. Іконографічні документи – це кіно- і фотодокументи, грамплатівки, відеофільми тощо.

Крім того, як документи виділяють технічні матеріали (креслення, вироби, зразки технічної творчості тощо). Дослідникам необхідно знати також і офіційні документи: державні рішення з проблем освіти, постанови галузевого міністерства, рішення регіональних органів управління з проблем освіти, матеріали архівів, статистичні звіти тощо.

До результатів педагогічної діяльності належать контрольні, перевірочні та самостійні роботи, твори, малюнки, тести тощо.

Метою аналізу педагогічних документів і результатів педагогічної діяльності є їхній опис, розділення за змістом, аналіз, класифікація і змістовна інтерпретація.

Під педагогічним досвідом мається на увазі практика навчання і виховання. Які питання можуть вивчатися за допомогою названого методу? По-перше, це аналіз реального стану практики навчання і виховання. По-друге, це вузькі місця і конфліктні ситуації в навчанні і вихованні. По-третє, за допомогою вивчення та узагальнення педагогічного досвіду можна оперативно виявляти елементи нового в роботі вчителів; і, нарешті, з'являється можливість впроваджувати результати педагогічної науки в педагогічну практику. Вивчення педагогічного досвіду проходить через кілька етапів і спирається на інші методи дослідження. На першому етапі практика навчання і виховання досліджується за допомогою спостереження, бесіди, опитування, вивчення документів. Накопичивши фактичний матеріал, дослідник починає його класифікувати (другий етап). На третьому етапі спостережувані факти і явища інтерпретуються, пояснюються і підводяться під відомі правила і закономірності. На останньому етапі дослідник намагається встановити причинно-наслідкові зв'язки між явищами, механізм отримання більш високих результатів, виявляє внутрішні закономірності досягнення успіху в навчанні та вихованні.

Методи оцінювання (метод експертних оцінок, метод педагогічного консилиуму тощо). Метод експертних оцінок. Це різновид опитування, що пов'язаний із залученням до оцінки досліджуваних явищ, процесів найбільш компетентних людей, думки яких доповнюють і перевіряють один одного, що дозволяє досить об'єктивно оцінити досліджуване. Використання цього методу вимагає низку умов. Насамперед, це ретельний підбір експертів – людей, які добре знають сферу, що оцінюється, досліджуваній об'єкт і здатних до об'єктивної, неупередженої оцінки. Суттєве значення має також вибір точної і зручної системи оцінок і відповідних шкал вимірювання, що впорядковує судження і дає можливість виразити їх у певних величинах.

Якщо експерти, які діють незалежно один від одного, стабільно дають однакові або майже однакові оцінки або висловлюють близькі думки, є підстави вважати, що вони наближаються до об'єктивності. Якщо ж оцінки сильно розходяться, то це говорить або про невдалий вибір системи оцінок і шкал вимірювання, або про некомпетентність експертів.

Метод педагогічного консилиуму передбачає колективне обговорення та оцінювання результатів вивчення вихованців, виявлення причин можливих відхилень у сформованості тих чи інших рис особистості, колективне вироблення способів подолання виявлених недоліків.

Методи вивчення педагогічного процесу в змінених і точно врахованих умовах: педагогічний експеримент (природний, лабораторний; пілотний, констатувальний, формувальний).

Експеримент – загальний емпіричний метод дослідження, суть якого полягає в тому, що явища і процеси вивчаються в строго контрольованих і керованих умовах. Основний принцип будь-якого експерименту – зміна в кожній дослідницькій процедурі тільки одного якого-небудь фактора при незмінності та контрольованості інших [7, с. 29]. Експеримент педагогічний – науково поставлений дослід у галузі навчальної чи виховної роботи, спостереження досліджуваного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих дослідником умовах. При цьому встановлюється залежність між тим чи іншим впливом або умовою навчання та виховання і його результатом. Одержання точних і вірогідних результатів педагогічного експерименту залежить головним чином від теоретичної позиції дослідника, вираженої в робочій гіпотезі, і методики дослідження. Експеримент відрізняється від спостереження активним втручанням у ситуацію дослідника, який здійснює планомірне маніпулювання однією або кількома змінними (факторами) і реєстрацію супутніх змін у поведінці об'єкта, що вивчається [3, с. 112].

Якщо експеримент відбувається в умовах навчання групи студентів без порушення природного ходу навчально-виховного процесу, його називають природним експериментом.

У лабораторному експерименті учень, студент (або невелика їх група) ізолюються від решти колективу навчальної групи, щоб забезпечити більш детальне і уважне вивчення будь-яких аспектів і точний облік результатів експерименту.

А. Новіков розрізняє чотири види експерименту [7, с. 29]: констатувальний, навчальний, контролюючий, порівняльний.

С. Гончаренко приводить свою класифікацію: за умовами проведення педагогічні експерименти класифікують на природні та лабораторні, а за ознаками мети – на констатувальні (діагностичні, контрольні), пошукові та формувальні (перетворювальні) [2, с. 180].

Переваги експериментального вивчення системи розвитку професійно-педагогічної етики майбутніх викладачів спеціальних дисциплін порівняно з іншими емпіричними методами полягають у тому, що: під час експерименту є можливість вивчати явище «у чистому вигляді», усунувши побічні фактори, які приховують основний процес; в експериментальних умовах можна досліджувати властивості об'єктів; існує можливість повторюваності експерименту, тобто проведення випробування стільки разів, скільки в цьому є необхідність.

Висновки дослідження і перспективи подальшого розгляду. Ефективність, дієвість та достовірність спроектованої системи розвитку професійно-педагогічної етики майбутніх викладачів спеціальних дисциплін може бути підтверджена правильним,

адекватним вибором емпіричних методів дослідження, що дозволить впевнитись у її перевагах стосовно розвитку професійно-педагогічної етики в умовах діючого навчально-виховного процесу і рекомендувати цю систему до впровадження у вищих навчаль-

них закладах, що готують викладачів для природо-охоронної та аграрної галузей. Перспективами подальших розвідок є планування та проведення педагогічного експерименту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашерев А. Т. Подготовка, экспертиза и защита диссертаций : [учебное пособие] / А. Т. Ашерев. – Харьков : Изд. УИПА, 2002. – 135 с.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997 – 366 с.
4. Коджаспирова Г. М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах / Г. М. Коджаспирова. – М., 2008. – 256 с.
5. Микешина Л. А. Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : [учеб. пособие] / Л. А. Микешина. – М. : Прогресс-Традиция : МПСИ : Флинта, 2005. – 464 с.
6. Новейший философский словарь : [3-е изд., исп.] / Сост. и глав. науч. редактор А. А. Грицанов. – Мн. : Книжный Дом. 2003. – 1280 с. – (Мир энциклопедий).
7. Новиков А. М. Научно-экспериментальная работа в образовательном учреждении: деловые советы / А. М. Новиков ; Рос. акад. образования, Ассоц. «Проф. образование». – [2-е изд., доп.]. – М. : Ассоц. «Проф. образование», 1998. – 134 с.
8. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
9. Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності : [навчальний посібник] / Д. В. Чернілевський, О. Є. Антонова, Л. В. Барановська, О. В. Вознюк [та ін.] / За ред. професора Д. В. Чернілевського. – [вид. 2-ге, допов.]. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. – 484 с.

А. А. Каленский,

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев, Украина

ВЫБОР МЕТОДОВ ЭМПИРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ

В статье рассмотрены эмпирические методы исследования развития профессионально-педагогической этики. Это методы: сбора и накопления данных; анализа документов и продуктов деятельности, изучение и обобщение педагогического опыта; оценивания; методы изучения педагогического процесса в измененных и точно учитываемых условиях; опытная проверка выводов исследования в условиях массового привлечения учебных заведений; контроля и измерения; обработки данных.

Ключевые слова: эмпиризм; наблюдения; сравнения; беседа; анкетирование; тестирование; интервью; тесты; эксперимент.

A. A. Kalenskyi,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

SELECTION OF METHODS OF EMPIRICAL STUDIES OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL ETHICS DEVELOPMENT

This article considered the empirical research methods of professional and pedagogical ethics. These methods are data acquisition; analysis of documents and products, research and compilation of teaching experience; evaluation; methods of studying the educational process within the altered and accurately accounted conditions; experimental verification of the research findings in a mass involvement of educational institutions; control and measurement; data processing.

Keywords: empiricism; observation; comparison; discussion; questioning; survey; interviews; tests; experiments.

Рецензенти: *Лузан П. Г.*, д. пед. н., професор;
Васюк О. В., к. пед. н., доцент.